# KIBER MAKONDA DIN : VIRTUAL MUHITDA E’TIQOD, MANIPULYATSIYA VA AXLOQIY XAVFLAR

*Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar fakulteti Xorijiy til va adabiyoti: ingliz tili yo'nalishi talabasi : Odiljonova Munisa*

*odiljonova711@gmail.com*

*Ilmiy rahbar : Axmadjanova Muazzam Islomjanovna*

*Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi*

*muazzamaxmadjanova70@gmail.com*

*+998508826575*

**Annotatsiya:** ushbu maqolada kiber makonda dinning tutgan o‘rni va uning zamonaviy jamiyatdagi ahamiyati kompleks tarzda tahlil qilinadi. Xususan, raqamli texnologiyalar rivoji natijasida e’tiqodning shakllanishi, diniy bilim olish usullari va dindorlikning ifodalanishida yuzaga kelayotgan transformatsiyalar yoritiladi. Maqolada virtual muhitning inson e’tiqodiga ijobiy va salbiy ta’sirlari, jumladan, diniy bilimning soddalashtirilishi, fragmentatsiyasi hamda uning ommaviy kontentga aylanishi kabi jarayonlar ilmiy nuqtayi nazardan ko‘rib chiqiladi.

**Kalit so‘zlar:** kiber makon, raqamli muhit, diniy e’tiqod, raqamli dindorlik, diniy manipulyatsiya, axborot xavfsizligi, ma’naviy immunitet, anonimlik, axloqiy muammolar, tanqidiy fikrlash

**Аннотация:** В данной статье комплексно рассматривается роль религии в киберпространстве и её значение в условиях современного цифрового общества. Особое внимание уделяется трансформации религиозного сознания под влиянием цифровых технологий, а также изменениям в способах получения религиозных знаний и формах выражения веры.Анализируются как положительные, так и отрицательные аспекты влияния цифровой среды на религиозное мировоззрение человека, включая упрощение религиозного знания,

его фрагментацию и превращение в массовый информационный продукт.

**Ключевые слова:** киберпространство, цифровая среда, религиозная вера, цифровая религиозность, религиозная манипуляция, информационная безопасность, духовный иммунитет, анонимность, этические проблемы, критическое мышление

**Abstract:** this article provides a comprehensive analysis of the role of religion in cyberspace and its significance in the context of a rapidly developing digital society. It explores how digital technologies are transforming religious belief, reshaping the ways individuals access religious knowledge, and influencing the expression of faith in virtual environments.The paper examines both the positive and negative impacts of the digital environment on human belief systems, including the simplification and fragmentation of religious knowledge, as well as its transformation into easily consumable online content.

**Keywords:** cyberspace, digital environment, religious belief, digital religiosity, religious manipulation, information security, spiritual resilience, anonymity, ethical issues, critical thinking

Bugungi globallashuv davrida internet shunchaki axborot vositasi emas, balki inson hayotining barcha jabhalari, jumladan, uning ruhiy-ma’naviy olami ko‘chgan ulkan makonga aylandi. Biz "raqamli dindorlik" davrida yashayapmiz. Endilikda insonlar ibodat vaqtlari, diniy matnlar va hatto jamoaviy va’zlarni ham virtual platformalar orqali qabul qilmoqdalar.[1] Biroq, bu jarayon o‘zi bilan birga nafaqat qulaylik, balki e’tiqodning "tovar"ga aylanishi va manipulyatsiya qilinishi kabi jiddiy xavflarni ham olib keldi.

Virtual makonda dinning mavjudligi an’anaviy diniy institutlar nazoratidan tashqariga chiqdi. Menimcha, bu holat bir tomondan diniy bilimga kirishni osonlashtirgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan "ma’naviy fast-fud" effektini shakllantirmoqda. Ya’ni, insonlar chuqur diniy ilmni o‘rganish o‘rniga, 30 soniyalik

videolar orqali "tezkor fatvo" olishga odatlanmoqdalar. Bu esa e’tiqodning tub mohiyati — sadoqat, sabr va axloqning chetga surilib, faqat tashqi atributlar va yuzaki bahslarning birinchi planga chiqishiga sabab bo‘lmoqda [2].

Mashhur sotsiolog Manuel Kastels ta’kidlaganidek, "Internet — bu jamiyatning o‘zi, u erkinlik makoni bo‘lishi bilan birga, nazorat va manipulyatsiya maydoni hamdir". Darhaqiqat, biz virtual olamda e’tiqodimizni namoyish etar ekanmiz, algoritmlar bizga faqat biz eshitishni xohlagan gaplarni ko‘rsata boshlaydi. Bu esa insonni boshqa qarashlarga nisbatan toqatsiz qilib qo‘yadi.

Raqamli muhitning ochiqligi va axborot oqimining nazoratsizligi diniy mazmundagi kontentning turli shakllarda manipulyatsiya qilinishiga zamin yaratmoqda. Virtual makonda diniy manipulyatsiya ko‘pincha foydalanuvchilarning emotsional holati, ayniqsa yoshlarning hissiy sezgirligi va ijtimoiy identitet izlanishi bilan bog‘liq ehtiyojlari orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda mantiqiy tahlildan ko‘ra hissiyotga ta’sir qilish kuchli vosita bo‘lib xizmat qiladi [3].

Eng jiddiy muammolardan biri — diniy matnlarning kontekstdan uzib olinishi va selektiv talqin qilinishidir. Muqaddas manbalarning ayrim qismlari tarixiy, lingvistik va falsafiy izohsiz taqdim etilganda, ularning asl gumanistik mazmuni yo‘qoladi. Natijada keskinlik, mutaassiblik yoki radikal g‘oyalarni oqlashga xizmat qiluvchi noto‘g‘ri tushunchalar paydo bo‘ladi [4].

Shaxsiy kuzatuvlarimga ko‘ra, bunday yondashuv ayniqsa ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalgan bo‘lib, qisqa video va postlar formatida murakkab diniy masalalar haddan tashqari soddalashtiriladi. Bu esa auditoriyada to‘liq va ilmiy asoslangan tushuncha shakllanishiga to‘sqinlik qiladi.

Kiber makonning yana bir murakkab axloqiy muammosi bu anonimlik fenomenidir. Raqamli muhitda shaxsning yashirin qolishi uning xulq-atvoriga ta’sir ko‘rsatadi. Ko‘plab foydalanuvchilar real hayotda aytolmaydigan haqoratli yoki keskin

fikrlarni internetda bemalol yozadilar. Ayniqsa diniy mavzularda bu holat yanada keskinlashadi [5].

Professor A. Mo‘minov o‘z tadqiqotlarida ta’kidlaganidek: “Axborot xurujlari kuchaygan davrda diniy savodxonlikning yetarli darajada rivojlanmaganligi yoshlarning virtual tuzoqlarga tushib qolish xavfini keskin oshiradi”. Ushbu fikr raqamli muhitda axborot xavfsizligi va ma’naviy immunitetning qanchalik muhim ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Shuningdek, bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlarda faoliyat yuritayotgan ayrim “bloger-da’vatchilar” diniy mavzularni auditoriya jalb qilish vositasi sifatida qo‘llamoqda. Ular ko‘pincha klikbeyt sarlavhalar, keskin bayonotlar va emotsional ta’sirga ega kontent orqali o‘z kuzatuvchilar sonini oshirishga intiladilar. Bunday yondashuv esa diniy bilimni ilmiy-ma’rifiy jarayon sifatida emas, balki ko‘proq media shou va kontent marketingi elementiga aylantirib qo‘yadi.

Natijada diniy mavzularning jamoatchilik ongidagi qiyofasi o‘zgarib, ular chuqur tafakkur va axloqiy tarbiya manbai bo‘lish o‘rniga, tez iste’mol qilinadigan va hissiyotga asoslangan axborot shakliga aylanish xavfi tug‘iladi. Bu esa diniy bilimning asl maqsadi — insonni ma’naviy yetuklik va ichki barqarorlikka yetaklash vazifasiga zid holat hisoblanadi.

Umuman olganda, kiber makonda diniy manipulyatsiya faqat texnik yoki axborot muammosi emas, balki chuqur ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida qaralishi lozim. Uni bartaraf etish uchun esa nafaqat nazorat, balki yuqori darajadagi diniy savodxonlik va tanqidiy fikrlash madaniyati ham zarurdir.

Kiber makonning eng muhim va murakkab axloqiy muammolaridan biri bu anonimlik fenomenidir. Raqamli muhitda shaxsning identifikatsiyasi yashirin qolishi uning xulq-atvoriga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Psixologik jihatdan qaraganda, anonimlik insonda “ijtimoiy javobgarlik pasayishi” holatini keltirib chiqaradi, ya’ni u real hayotda aytishga jur’at etmagan fikrlarini internetda bemalol ifoda etadi.

Ayniqsa, diniy mavzular muhokama qilinadigan platformalarda bu holat yanada keskinlashadi. Ba’zi foydalanuvchilar “dinni himoya qilish” yoki “haqiqatni yetkazish” niqobi ostida boshqalarga nisbatan keskin, kamsituvchi yoki hatto haqoratli fikrlar bildirishadi. Aslida esa bunday yondashuv diniy qadriyatlarning asosiy maqsadi bo‘lgan ma’naviy poklik va go‘zal axloq tamoyillariga zid hisoblanadi.

Menimcha, raqamli muhitda axloqiy me’yorlar an’anaviy jamiyatdagiga qaraganda ancha zaif ishlaydi. Bunga sabab faqat texnologiya emas, balki foydalanuvchilarning mas’uliyat hissi yetarli darajada shakllanmaganidir. Internet ko‘plab insonlar uchun “javobgarliksiz maydon”ga aylanib qolgan, bu esa nutq madaniyati va axloqiy chegaralarning buzilishiga olib kelmoqda.

Shaxsiy kuzatuvimga ko‘ra, diniy mavzudagi munozaralarda ayrim foydalanuvchilar fikr almashish o‘rniga o‘z qarashlarini mutlaq haqiqat sifatida taqdim etishga moyil bo‘lishadi. Natijada dialog emas, balki konflikt yuzaga keladi. Bu esa ijtimoiy tarmoqlarda nafrat tili (hate speech)ning kengayishiga sabab bo‘ladi.

Bunday holat e’tiqodning asl mohiyatiga — insonni sabr, bag‘rikenglik va yaxshilikka yetaklash vazifasiga tubdan zid hisoblanadi. Zero, diniy ta’limotlarda axloqiy yuksaklik eng muhim mezonlardan biri sifatida qaraladi. Masalan, “mumin — tili va qo‘lidan boshqalarga zarar yetmaydigan inson” degan mazmundagi tamoyil nafaqat real hayot, balki virtual makon uchun ham dolzarbdir.

Men shaxsan shunga ishonamanki, internetdagi xulq-atvor insonning ichki dunyosini eng aniq ko‘rsatib beruvchi oynadir. Agar shaxs anonimlik ortiga yashirinib olib boshqalarni kamsitsa, bu uning haqiqiy e’tiqodi mustahkam emasligini yoki axloqiy tarbiyasi yetarli darajada shakllanmaganini ko‘rsatadi. Chunki chin e’tiqod faqat so‘z bilan emas, balki xulq va muomala bilan ham namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, “raqamli axloq” tushunchasi bugungi kunda alohida ilmiy va ijtimoiy ahamiyat kasb etmoqda. Bu tushuncha internet muhitida ham insoniy qadriyatlar, hurmat, odob va mas’uliyat saqlanishi kerakligini anglatadi. Menimcha,

zamonaviy jamiyatda faqat diniy yoki texnik bilim emas, balki raqamli etikani shakllantirish ham dolzarb vazifalardan biridir.

Xulosa qilib aytganda, kiber makon — bu ulkan imkoniyatlar bilan birga ulkan mas'uliyat hamdir. Men shunga aminmanki, bugungi kunda bizga nafaqat diniy bilim, balki "raqamli savodxonlik" va "ma'naviy immunitet" suv va havodek zarur.Biz virtual dunyoda e'tiqodimizni asrab qolish uchun algoritmlar asiri emas, balki ongli foydalanuvchi bo'lishimiz shart. Texnologiya — bu shunchaki vosita, uni qalbni nurlantiruvchi ma'rifatga yoki halokatli fitnaga aylantirish har birimizning o'z ongli tanlovimiz va irodamizga bog'liqdir.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Kastels, M. (2000). Axborot davri: Iqtisodiyot, jamiyat va madaniyat. (Insonning internet makonidagi o'rni tahlili).

2. Mo'minov, A. (2015). Axborot xavfsizligi va mafkuraviy immunitet. Toshkent: O'zbekiston.

3. Yusupov, O. (2021). Raqamli olamdagi diniy jarayonlar: Muammo va yechimlar. Ilmiy maqolalar to'plami.

4. "Kiber-makonda xavfsizlik va din" mavzusidagi xalqaro konferensiya materiallari (2022).

5. O'zbekiston Respublikasi Din ishlari bo'yicha qo'mitasining rasmiy portali (religions.uz) — rasmiy manbalardan foydalanish bo'yicha tavsiyalar.

6. Islomjanovna A. M. HOZIRGI DUNYODA GLOBALLASHUV ASPEKTLARI VA UNING O 'ZBEKISTONGA TASIRI //Global Science Review. – 2025. – T. 7. – №. 1. – C. 67-74.

7. M. I. Axmadjanova TANQIDIY FIKRLASHNI KUCHAYTIRUVCHI FALSAFIY MAZMUNDAGI O'QUV MATERIALLARINI TANLASH, UYG'UNLASHTIRISH VA TARTIBLASH METODIKASI // Inter education & global study. 2025. №1 (1). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/tanqidiy-fikrlashni-

kuchaytiruvchi-falsafiy-mazmundagi-o-quv-materiallarini-tanlash-uyg-unlashtirish-va-tartiblash-metodikasi (дата обращения: 25.04.2026).